

Váró Kata Anna
Debreceni Egyetem
varokata@t-online.hu

A BRIT NEMZETI FILMTÖRTÉNET OKTATÁSÁNAK FŐBB KÉRDÉSEI

Előadásom célja, hogy gyakorlati tapasztalataimat megosztva ismertessem a brit nemzeti filmtörténet oktatásának főbb kérdéseit.

A brit nemzeti filmtörténet oktatásának első és legfőbb kérdése nem sokban különbözik más, nemzeti filmgyártások oktatásával kapcsolatban felmerülő alapkérdéstől, nevezetesen, hogy a kronologikus sorrend vagy az ennél jóval specifikusabb, egy-egy tematika, irányzat vagy jellemző vonás köré rendszerezett filmtörténet oktatás a célravezetőbb-e.

Az egyetemes filmtörténet, csakúgy, mint a nemzeti filmtörténetek oktatása, még a mai nap is többnyire kronologikus sorrendben zajlik. Így egy előre meghatározott kánon bontakozik ki a hallgatók előtt szigorú időrendben, melyben a különböző nemzetek filmgyártásából azok az időszakok kapnak különösebb nyomatékot, melyek az egész világ filmművészetére hatással voltak/vannak a mai napig is. Ennek keretében a hallgatók a főbb, a világ filmgyártásának egészére hatással lévő események tükrében ismerik meg annak alakulását. (Ilyenek például a német expresszionizmus, olasz neorealizmus, francia új hullám, free cinema stb.)

A nemzeti filmgyártások oktatása során, bár nem teljesen haszontalan a kronologikus sorrend, mert segíti a hallgatót a biztos tájékozódásban és kizárja azt, hogy csak foltokban legyen fogalma egy-egy filmgyártás jellemzőiről, például, hogy az olasz filmgyártásból kizárólag csak a neorealizmust ismerje, ugyanakkor érdemes kiemelni bizonyos jellemző tematikát, és e köré csoportosítva vázolni fel egy nemzet filmművészetének jellegzetességeit. Például a brit film esetében a free cinema vizsgálata során ki kell térni annak előzményeire, illetve hatására a brit filmművészetben, valamint a későbbi korok alkotóira. Kik azok, akik továbbviszik annak vívmányait, és kik azok, akik szándékosan ellene mennek a free cinema teremtette hagyományoknak.

A brit film esetében ilyen jellemző, és gyakorlatilag az egész brit filmművészetet meghatározó vonás a kosztümös film, illetve a kosztümös irodalmi adaptáció, ezért ez a brit nemzeti filmgyártás oktatása során mindenképp hálás témának mondható. Hálás, mert egyrészt kronologikus sorrendben is lehet haladni vele, de mégiscsak egy olyan szervező tematika köré lehet felfűzni a filmeket, és kanonizálni azokat (akár a Thomas Elsaesser féle hivatalos/nem hivatalos kanonizálásra is kitérve), mely során lehetőség nyílik a brit filmtörténet sokkal komplexebb módon való vizsgálatára. A brit kosztümös irodalmi adaptációk, illetve kosztümös filmek, vagy történelmi filmek (fontos, hogy tisztázzuk a köztük lévő különbségeket) vizsgálata során nem csak a brit filmművészetéről, de annak a társadalomhoz való viszonyáról is képet kaphatunk, valamint megismerhetjük a brit filmgyártás Hollywoodhoz fűződő viszonyát. A kosztümös filmek (legyenek azok, a már említett történelmi filmek, irodalmi adaptációk, vagy pusztán kosztümös alkotások) segítenek meghatározni a brit film nemzeti jellegének mibenlétét a külföld és a britek számára is. Megmutatják, mit is jelentett egy adott korban britnek lenni, sőt a

britség fogalmát is meghatározni, vagyis, hogy valóban mennyire brit, vagy inkább csak angol, amit látunk. Mindezek számos, gyakran mai napig vitatott kérdéseket is előtérbe hoznak, és megmutatják, miként változott maga annak a szónak a definíciója, hogy brit, vagy miként változott a nemzeti identitás fogalmának meghatározása, melyek az ehhez kapcsolódó legfőbb kérdések. A brit film nemzeti vonásainak meghatározásában nagy szerepe van a társadalmi és gazdasági közegek és a különböző kormányok kultúrpolitikájának, így fontos ezeknek a megismertetése is, hogy a hallgató a lehető legkomplexebb képet kapja az adott nemzet filmjeiről. Olyan rendszerben szemléli a filmtörténetet, melynek részei szoros kapcsolatban, összefüggésben vannak egymással, ha az egyikben valami változás áll be, akkor az a rendszer többi részére is hatással lesz.

Maga a filmtörténetírás változásai és fejlődése is hatással van a filmtörténet oktatására. A brit film esetében az 1970-es évek jelentettek változást, amikor is megnyiták az archívumok és a filmtörténészek megkezdtek a filmek szisztematikus feldolgozását. Ez elsősorban az empirikus kutatásoknak biztosított táptalajt, de nem sokkal később megjelent egy másik megközelítés is, mely már sokkal jobban reflektált a kor társadalmára, a nemzeti film és a brit társadalom identitásválságára és ebből a szempontból vette górcső alá és kanonizálta a filmeket. Fontos hangsúlyozni itt a társadalmat is, hiszen egy film mindig egy adott korban, társadalomban, politikai- és gazdasági rendszerben jön létre, direkt vagy indirekt módon reflektálva arra, tükrözve az alkotó személyiségét, csakúgy, mint az alkotót körülvevő társadalmi viszonyokat. Amint, azt már említettem, fontos, hogy mindezeket rendszerben lássák a hallgatók. Igaz ugyanis mindez a brit film esetében a Gainsborough melodramákra éppúgy, mint az Ealing vígjátékokra, vagy a Hammer horrorokra is, és nem csak a nyíltan vállalt háborús propaganda filmeknek kikiáltott Powell és Pressburger alkotásokra, Derek Jarman, vagy éppen Peter Greenaway maró társadalomkritikáira.

A brit filmgyártás esetében a kosztümös filmek, illetve a kosztümös irodalmi adaptációk vizsgálatakor megismertethetjük a hallgatókat a brit filmgyártás Hollywoodhoz fűződő viszonyával és ez tovább segít a brit film nemzeti jellegének meghatározásában és az azzal kapcsolatosan felmerülő problémákra és ellentmondásokra. A brit film nemzeti vonásainak meghatározásában nagy szerepe van a társadalmi és gazdasági közegek és a különböző kormányok kultúrpolitikájának, annál is inkább, mert a filmgyártás itt soha nem teljesen üzleti alapon működött. Ennek ellenére a politikához és a kormányok kultúrpolitikájához hasonlóan a gazdasági viszonyok is rányomják bélyegüket a filmgyártásra. A brit film esetében itt párhuzam vonható a brit film és a többi nemzeti filmgyártás között, mivel jóformán Hollywood az egyetlen, mely képes a hazai piacból is megélni és ennek következtében egy jól működő filmipart működtetni kizárólag piaci alapon. A brit film esetében, más, kisebb hazai piaccal rendelkező nemzeti filmgyártáshoz hasonlóan ez csak állami támogatással valósítható meg, hiszen a hazai piac nem elég ahhoz, hogy egy film kellő profitot termeljen. A filmtörténet oktatása során érdemes ezekre a tényezőkre is kitérni, csakúgy, mint a már említett, a brit filmnek Hollywoodhoz fűződő viszonyára is, mert így könnyebben lehet kapcsolni a nemzeti filmgyártás oktatását az egyetemes filmtörténethez is. Hollywoodhoz való viszonyában, attól való elnyomásában, a brit filmgyártás sok hasonlóságot mutat a magyar filmgyártással, illetve más, kisebb nemzetek filmgyártásával, de ugyanakkor sok esetben lépéselőnyt élvez hazánk mozgóképgyártásával szemben. A filmtörténeti oktatás során érdemes ezekre is

kitérni, mert ettől lesz élőbb és dinamikusabb a hallgatók fejében a filmtörténet, mivel így dinamikusabban, egymáshoz való kölcsönhatásukban látják azt, az összefüggésekre összpontosítva és állandóan felszínen tartva a már megszerzett ismereteiket. Érdemes tehát párhuzamot vonni a brit film és a hollywoodi filmgyártás között, illetve a brit film és a magyar film között.

A brit Hollywoodhoz fűződő viszonya ad választ arra, hogy a kezdetben kifejezetten kísérletező és progresszív filmgyártás, mint amilyen a brit film volt a korai mozi idején, hogyan tett szert alig egy évtized alatt olyan komoly lemaradásra, melyet aztán a mai napi nem sikerült behoznia. Ez a párhuzam segíthet továbbá abban, hogy rávilágítsunk a filmes iskola, mely inkább a film, mint művészet irányában történt törekvései és a film, mint iparág közötti különbségre. (A szigetországban a korai mozi alatt egymástól független filmes iskolák jöttek létre, melyek kísérletezőek voltak, de egymástól is elszigetelten működtek, és nem ipari alapon, míg Hollywoodban alig egy évtizeddel a mozi születése után már elkezdett egy olajozottan működő iparág kialakulni.) Ez oka is egyben a Hollywoodhoz képest jelentős lemaradásnak, mert míg a szigetországban egymástól független filmes iskolák jöttek létre, ezzel egy időben az Egyesült Államokban már megkezdődött egy üzleti alapon működő, vertikálisan tagozódó rendszer kialakulása, mely más vezető iparágakhoz hasonlóan futószalagon termelte a filmeket. Ez nem csak a két ország viszonyát határozza meg a későbbiekben, de Hollywood és más kis nemzetek, köztük a magyar film relációját is. Érdemes a brit film oktatásakor kitérni arra is, hogy miért is lesz olyan vonzó mindvégig a brit filmesek számára a tengerentúli piac meghódítása és itt érdemes kiemelni, hogy a közös nyelv mekkora lépéselőnyt jelent a brit film számára a világ más filmgyártásával ellentétben. Így a nemzeti filmgyártások oktatása sokkal dinamikusabb és jobban kapcsolódnak egymásba az egyes nemzetekre lebontott tananyagok, segítve a hallgatókat az globális megértésben.

Az ilyen kitérők, tapasztalatom szerint, nem veszik el a hangsúlyt a brit film oktatásáról, hanem segítenek a filmtörténetet összetettebben, a különböző filmgyártások és filmkultúrák egymáshoz való relációjában vizsgálni, és ezáltal átfogóbb képet kínálunk nekik, nem csak egy adott nemzet saját filmgyártásáról, de a világ filmgyártásáról is. Az ismeretek ez esetben erősítik és alátámasztják egymást és segítik az összefüggések felismerését és egy átfogó-, rendszer szemléletű gondolkodásmód kialakítását. Lényeges ez azért is, mert a hasonlóságokra és a különbözőségekre való rávilágítással segít megtalálni azokat a pontokat, mely meghatározhatja a nemzeti filmgyártás nemzeti vonásait, valamint, hogy például a brit film nemzeti jellegének megítélése hogyan változott, hogyan szélesedett például a már említett 70-es években. Megmutatja, hogy miként bővült, illetve vált egyre képlékenyebbé maga a nemzeti film definíciója, mely elvezet minket a 80-as évekre a kosztümös filmjeinek azon időszakához, amikor már nem egyszerűen kosztümös irodalmi adaptációkról, hanem ez idő tájt új kritikai fogalomként megjelenő kultúrörökség filmekről beszélünk. Ezen változások hozzák azt is, hogy tulajdonképpen igazából a kilencvenes évekre válik a brit film valóban britnek mondhatóvá, míg addig a nemzetiségek kirekesztése miatt, inkább angol filmről beszélhetünk. Ahhoz azonban, hogy ezeket a változásokat megértsük nem elégséges a filmtörténet kronologikus bemutatása, hanem tematikusan, egy-egy fő szempont vagy jellegzetesség köré csoportosítva, az ide tartozó filmeket társadalmi-, politikai-, kultúrtörténeti és nem utolsósorban gazdasági szempontból vizsgáljuk párhuzamot vonva a világot uraló hollywoodi filmkészí-

téssel, és más, kisebb nemzetek filmgyártásával. Mindez rendszerszemléletre ösztönöz és segíti a globális megértés, valamint a már megszerzett ismeretek folyamatos felszínén tartását.

Ha nem is azonnal, de a brit film oktatásába is begyűrűztek ezek a változások. Magyarországon ez jóval később következett be és a mai napig egymás mellett él a kronologikus filmtörténet oktatás és a másik megközelítés, mely a nemzeti filmtörténetet más szempontok és összefüggések szerint tárgyalja. Érdekes azonban a nemzeti filmtörténet oktatását a nemzeti filmgyártás sajátosságaihoz igazodva, bizonyos trendek és változások mentén kibontani, rávilágítva ezzel a nemzeti film sajátosságaira, illetve arra, hogy mely tényezők is adják meg egy film nemzeti jellegét.